

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou ve vydavatelsví **Economia**, a. s. Praha

© federální ministerstvo financí

Adresa redakce: Vinohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Federal Ministry of Finance of CSFR in Cooperation with Czechoslovak State Bank in Publishing House **Economia**, Prague

© Federal Ministry of Finance of CSFR

Editor's Office: Vinohradská 49,
120 74 Prague 2, CSFR

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Jaroslav DAÑHEL: Čs. pojišťovnictví — úsilí o rychlou transformaci 437
Petr CHVOJKA: Kurs čs. měny a její směnitelnost pod zorným úhlem ekonomické reformy..... 446

Finance a úvěr v zahraničí

Jeffrey OWENS: Zdaňování místních stupňů státní správy (1. část) 459
José Manuel Gonçalves SERRÃO: Portugalsko 1974—1990: šestnáct let, které změnil portugalský národ 479

Recenze

Věra KAMENÍČKOVÁ: Otevírání ekonomik východní Evropy (John Williamson) 491

Uprostřed čísla

Frederic S. MISHKIN: **Ekonomie peněz, bankovníctví a finančních trhů** (na pokračování — 13. část) ss. 413—424

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o autorských právech jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 1/91 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s College, sekci vyd. HarperCollins Publishers.

CONTENTS

Jaroslav DAÑHEL: The Czechoslovak Insurance System—Attempt at a Rapid Transformation 437
Petr CHVOJKA: The Exchange Rate of Czechoslovak Currency and Its Convertibility under the Point of View of the Economic Reform..... 446

Finance and Credit Abroad

Jeffrey OWENS: Local Government Taxation (1-st Part) 459
José Manuel Gonçalves SERRÃO: Portugal 1974—1990: 16 Years Which Changed Portugal Nation 479

Book-Review

Věra KAMENÍČKOVÁ: The Economic Opening of Eastern Europe (John Williamson) 491

In the middle of this issue:

Frederic S. MISHKIN: **The Economics of Money, Banking, and Financial Markets** (To Be Continued—Part XIII) pp. 413—424

You can find all bibliographical data including particulars on copyright in part I of the series in No 1/91 of this journal.

Published by arrangement with College, a division of HarperCollins Publishers.

Redakční rada: ing. Aleš Bulíř, ing. Belo Bosák, CSc., ing. Jozef Dančo, CSc., ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Jaroslav Klapal, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Antonín Kotulán, CSc., ing. Vratislav Kulhánek, ing. Ivan Mikloš, Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Miroslav Purkyně, dr. ing. Dušan Triska, CSc., prof. ing. Miroslav Tuček, CSc., ing. Peter Vajda, CSc., ing. Anton Vavro, CSc., doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jaromír Zahradník

DT: 368(437)

Čs. pojišťovnictví — úsilí o rychlou transformaci

Jaroslav DAÑHEL*

Objektivní nepředvídatelnost jevů tohoto světa a jejich neintegrovatelnost do systému má pro ekonomickou činnost lidí obecně negativní důsledky. Možnost realizace negativních projevů nahodilosti se týká stále většího bohatství společnosti. Je tudíž logické, že roste význam těch institucí, které anticipaci nahodilých důsledků pro ekonomickou činnost nějakým způsobem umožňují či usnadňují. V tomto kontextu je celosvětovým trendem posilování společensko-ekonomické prestiže pojištění, které je chápáno jako součást infrastruktury ekonomiky a služba výrobě, jež finanční eliminací negativních důsledků nahodilosti na lidskou společnost zabezpečuje plynulost reprodukčního procesu. Tato tendence je patrná z přístupů ekonomů ve vyspělých tržních ekonomikách; v našich podmínkách je tato tendence stále ještě komplikována reminiscencemi na minulé pojetí produktivní práce — pojištění bylo považováno jednoznačně za nevýrobní službu, s odpovídajícími důsledky pro způsob administrativně příkazového řízení pojišťovnictví.

Tento problém je dále zesilován skutečností — na kterou důrazně upozorňují západní teoretici i experti z praxe —, že pojišťovnictví je v etapě přechodu k tržnímu hospodářství, konkurenci a zapojování do celoevropské integrace jedním z nejexponovanějších odvětví vystaveným tlaku vnějších a vnitřních faktorů; jeho transformace tudíž musí proběhnout co nejrychleji.

* Doc. ing. Jaroslav Daňhel, CSc., náměstek generálního ředitele České pojišťovny
Příspěvek byl redakci předán 3. 10. 1991.

Výchozí základna čs. pojišťovnictví byla charakterizována — obdobně jako v celém bankovníctví — nízkou úrovní poskytovaných služeb ve srovnání s obvyklým světovým a evropským standardem. Pojišťovny jako podniky nevýrobní sféry měly omezený přístup k pracovním kapacitám, jejich výsledky byly zatíženy relativně nejvyššími odvody do státního rozpočtu, byly jim odčerpávány i prostředky uložené v pojistné technických rezervách.

Územní monopol dvou pojišťoven vedl k existenci nepružného a těžkopádného systému; vysoký podíl na tomto stavu mělo řízení ministerstvem financí, které nedisponovalo potřebným odborným aparátem, a státní dozor nad pojišťovnictvím — v monopolních podmínkách samozřejmě nemající žádný smysl — zanikl už na počátku padesátých let.

Vedle pomalých likvidací škod, front u přepážek ap. lze za projev nekvalitní služby považovat i „produkty“, které pojišťovny nabízely. Jednak byl těchto „produktů“ poměrně velmi úzký sortiment, jednak je klient musel přijmout prakticky v té podobě, jak si to přála pojišťovna. Za zvlášť zdařilé „produkt“ byly považovány tzv. sdružené formy, ve kterých byla do krytí přebírána rizika zcela bez ohledu na individuální potřeby klienta, což bylo vydáváno za významný faktor provozní jednoduchosti prodáváných pojištění.

Tyto přístupy, které by pojistní teoretici z tržních ekonomik považovali za poněkud deformované již v době jejich zavádění, se systematicky projeví v nekonceptní, a dokonce disproporční tarifní politice. Prakticky vymizely exaktní přístupy ke kalkulaci pojistného, zanikla profese pojistného matematika, aktuára, pojistné bylo stanovováno intuitivně a s dostatečnou rezervou; vesměs tedy bylo nadměrné, což ovšem v předchozím systému bylo obtížné identifikovatelné. Vůči obyvatelstvu se vždy za určitou dobu nahromaděné disproporce uváděly hrubými metodami do krátkodobého souladu pomocí úprav formou skoků. Velmi vážné disproporce v pojištění organizací se však neupravovaly a byly užívány jako fiskální nástroj: z pojištění státních podniků a ostatních nezemědělských organizací byla v sedmdesátých a osmdesátých letech odváděna do státního rozpočtu více než jedna třetina pojistného. Vzhledem k tomu, že pojistné si pojištěné organizace zahrnovaly do svých nákladů, předražené pojistné jim nevadilo, neboť je zaplatil odběratel v ceně výrobku či služby. Jedinou již zmíněnou pozitivní skutečností v inkasovaném pojistném byl nízký podíl nákladů správního režie, který byl několikanásobně nižší, než je obvyklé v tržních ekonomikách, i když tam je úroveň nákladů spojena s podstatně vyšším standardem poskytovaných služeb. Nicméně celková nákladovost pojišťovnictví jako odvětví činila v předchozích obdobích zhruba jednu třetinu až jednu polovinu srovnatelné nákladovosti pojišťovnictví v tržních ekonomikách.

Faktorem limitujícím možnosti pojišťoven co do zatraktivňování životního a důchodového pojištění byla absence finanční politiky pojišťoven; pojišťovny totiž musely povinně své pojistné technické rezervy alokovat v tehdejší SBČS za nízký úrok. Lze říci, že právě rezervy životních a důchodových pojištění jsou kvalitními úvěrovými zdroji z hlediska dlouhodobosti uložení. Tato skutečnost však nebyla úrokovou politikou SBČS respektována a docházelo k zjevným nelogičnostem — např. za pětiletý vklad prémiového spoření mladých byl spořitelně vyplácen zhruba dvojnásobný úrokový výnos než za zhruba třikrát až čtyřikrát dlouhodobější vklad sdruženého pojištění mládeže.

Specifické postavení v rámci českého pojišťovnictví mělo v minulém vývoji zahraniční pojištění a zajištění, provozované pro celé území ČSFR tehdejší Českou státní pojiš-

řetovnou. Velmi dobré výsledky byly dány — vedle vysoké odbornosti pracovníků závodu pro zahraniční pojištění a zajištění — nutností uchovat si konkurenceschopnost na zahraničním pojistném trhu, zachovat tradičně dobrou pověst čs. zahraničního pojištění a uchovat pokud možno rovnoprávný styk s cca 270 pojišťovnami v tržních ekonomikách. Lze tedy říci, že podmínky práce na tomto úseku pojišťovací činnosti se nejlépe blížily tržnímu prostředí a prakticky tu nemusí docházet k žádným zásadním úpravám a přeměnám.

Celkově lze výchozí základnu čs. pojištnictví v období přechodu do jiného společensko-ekonomického prostředí charakterizovat jako v mnoha ohledech zaostávající za světovým a evropským standardem, avšak se stabilizovanými hospodářskými výsledky a vedle pojištnictví bývalé NDR jako nejlepší „startovní čáru“ ve srovnání s ostatními postsocialistickými zeměmi.

V těchto dnech bilancujeme již dvouleté období po listopadu 1989, ve kterém čs. ekonomika učinila několik rázných kroků směrem k monetarizaci a tržním principům. To se týká i čs. pojištnictví. Podobně jako v celé naší společnosti i v pojištnictví nebyly a nejsou tyto kroky jednoduché, a to i proto, že nutnost obnovení hodnotových relací jako základní předpoklad tržní ekonomiky nebyla a dosud není všemi jednoznačně chápána a přijímána. I v pojištnictví se v „polistopadovém“ období objevují požadavky, které mají pouze politický charakter a nerespektují ani realitu, ani exaktní přístupy k systému řízení, nemluvě již o části požadavků sledujících úzké osobní či skupinové zájmy.

Jedním z rozhodujících kroků směrem k rychlé transformaci čs. pojištnictví bylo vytvoření adekvátního ekonomickoprávního prostředí novelizací zákona o pojištnictví. Tím byl vytvořen základní rámec a pravidla pro podnikání v oblasti pojištnictví na celém území ČSFR. Při rozdělování kompetencí bylo stanoveno podřízení institucí pojištnictví národním vládám; pro budoucí období je tudíž třeba na místo jednoho zákona o pojištnictví zákonů dvou. Již v současnosti se vytvořila časová asymetrie: na území Slovenska platí novela zákona o pojištnictví od 1. 3. t. r., v českých zemích se legislativní proces opozdil, nový zákon nabyl účinnosti 28. 5. t. r..

Předpoklady pro zavádění principů tržní ekonomiky, zejména konkurenčního prostředí, jsou vytvořeny především zánikem územního monopolu České a Slovenské pojišťovny. Otázka monopolu je v dnešním politickém kontextu velmi citlivý problém, jenž přesahuje ekonomický rámec. Je nepochybné, že legislativní opatření ještě neznamená změnu faktického stavu; samozřejmě by nemělo ani znamenat nahrazení administrativního monopolu administrativní demonopolizací odvětví, která sama o sobě nemůže kvalitu služeb pojištění zlepšit. Je určitou zajímavostí, že asi vcelku logický požadavek, aby v novelách zákonů pro všechny subjekty čs. pojistného trhu, tedy i pro současné pojišťovny, byly stanoveny rovné podmínky, narazil na silný odpor jednak u zastánců „laissez faire“ (aniž tito postřehli, že odvětví pojištnictví se nenachází ve stavu charakteristickém pro přelom 18. a 19. století) a jednak těch, kteří sledovali jiné zájmy než zájmy čs. ekonomiky.

Vzhledem k tomu, že oba nové zákony s ohledem na úroveň výchozí základny čs. pojištnictví deklarují ochrannou lhůtu pro vstup samostatných zahraničních pojišťoven na čs. pojistný trh (slovenský na dva roky, český na jeden rok), je v tuto dobu aktuální vznik pouze domácí konkurence.

Pro vznik domácích pojišťoven, které mohou mít formu státního podniku, akciové společnosti (v českých zemích ještě družstva či družstevního podniku, na Slovensku pojišťovacího spolku), existují objektivní překážky, které jsou vyvolány současnou situací čs. ekonomiky. To platí i pro ty nové čs. pojišťovny, které vznikají za účasti zahra-

ničního kapitálu (tato účast je v obou republikách limitována zákonem na nestejně úrovni — v českých zemích 45 %, na Slovensku 25 %).

Mezi překážkami jsou na prvních místech nedostatek domácího kapitálu a inflační prostředí. Nelze se proto divit, že počet subjektů čs. pojištného trhu se zatím příliš neměnil. Vedle obou pojišťoven, státních podniků procházejících privatizačním procesem, existují zatím jen dvě pojišťovací akciové společnosti s účastí zahraničního kapitálu: Kooperativa, a. s. Bratislava a Otčina, a. s. Nitra. Na vstup na pojištný trh se nejdéle připravovala Kooperativa; její obchodní plán zahrnuje pojištění „šité na míru“ klientů, což je zatím služba, kterou mohou naše velké pojišťovny poskytovat jen ve skromné míře. Výsledky této pojišťovny v letošním roce by patrně byly ještě lepší, kdyby se poněkud neopozdil legislativní proces, a to zejména v českých zemích. Kooperativa byla připravena svou činnost zahájit dříve, než to nakonec oba zákony o pojišťovnictví povolily.

Kooperativa má eventuelní nepříznivý vývoj škod zajištěn u České pojišťovny; tím jsou založeny vztahy, které by v budoucnu v pravém konkurenčním prostředí měly mezi jednotlivými subjekty čs. pojištného trhu existovat. Nicméně je zřejmé, že Česká a Slovenská pojišťovna zůstanou ještě nějaký čas na čs. pojištném trhu dominantními, a to i po skončení ochranné lhůty. Zahraniční pojišťovny mohou tuzemským úspěšně konkurovat úrovní služeb, tuzemské zase zahraničním cenovou hladinou. Vzhledem k důchodové situaci většiny čs. ekonomických subjektů budou tyto subjekty v blízké budoucnosti dávat asi přednost cenově dostupnějším, i když méně kvalitním a komplexním pojištným službám. Na druhé straně je třeba podívat se na problém velkého podílu dosavadních pojišťoven na trhu očima pojištné teorie a praxe vyspělých tržních ekonomik. Pojišťovnictví v tržních ekonomikách spěje k vyšší koncentraci; současné problémy (vyšší než kalkulované škodní průběhy) mohou přežít jen silné společnosti. Navíc i čs. pojišťovny by měly urychleně mířit „do Evropy“ i svou obchodní aktivitou. V rámci privatizace se počítá se spojením se zahraničním kapitálem; tím mohou pojišťovny získat možnost nabízet i pojištné produkty vhodné pro západní pojištné trhy. Podíváme-li se pak na dosavadní podíl čs. pojišťoven na evropském trhu, otázka protimonopolních opatření se jeví v naprosto jiném světle.

V této souvislosti je třeba připomenout ještě jeden problém. Vedle zastaralé vnitropodnikové infrastruktury a materiálního vybavení je čs. pojišťovnictví poddimenzováno, i co se týče pracovních kapacit. Navíc v tržních ekonomikách patří odvětví bankovníctví, peněžnictví a pojišťovnictví mezi špičku v oblasti odměňování. Je proto do značné míry logický současný vzrůst průměrných mezd v těchto oblastech i u nás, i když konkurenčnímu prostředí v této oblasti (pro banky již velmi aktuálnímu a v nejbližší době aktuálnímu i pro pojišťovny) musejí dosavadní čs. subjekty pojištného trhu čelit v rámci pravidel mzdové regulace.

Garantem vytvoření základního rámce a dodržování pravidel pro podnikání v pojišťovnictví je obnovená instituce státního dozoru nad pojišťovnictvím. Podle novel zákonů jsou dozorčími orgány výlučně republiková ministerstva financí. Nutnost urychleného zřízení orgánů státního dozoru se názorně ukázala v souvislosti s nelegálním postupem některých rakouských pojišťoven na čs. území v období na přelomu loňského a letošního roku. Sjednaná životní pojištění (mnohdy devizová) se nakonec stala předmětem šetření hospodářské kriminální služby, reakce veřejnosti však nebyla jednoznačná. Nicméně každý orgán dozoru nad pojišťovnictvím v zemích s vyspělou tržní ekonomikou a tradiční pojišťovací kulturou by musel tyto náborové akce hodnotit jako provozování nekalé soutěže, a nikoliv jako zdravou konkurenci — za kterou tyto ně-

které rakouské pojišťovny a i část veřejnosti a hromadných sdělovacích prostředků „nabídku“ pojištění vydávaly.

Postavení státního dozoru nad pojišřovnictvím se v současné světové a evropské ekonomice dále upevňuje v souvislosti s probíhajícími integračními procesy. Pojišřovnictví totiž obecně patří mezi odvětví, jejichž harmonizace podle jednotných zásad patří k procesům nejobtížnějším. Ve chvíli, kdy se u nás tento orgán začíná znovu konstituovat — a musí se tudíž řešit nejrůznější praktické otázky (např. jeho adekvátní personální a další vybavení) —, je právě v současné době zároveň třeba sledovat, zda pojetí státního dozoru nevybočuje z evropského standardu, a tudíž zda v tomto směru stále sledujeme cestu do evropské integrace, neboť vzhledem k dlouhodobosti pojišřových vztahů se eventuální odchylka později velmi obtížně koriguje. V současné Evropě můžeme sledovat celou škálu přístupů — přísným dozorčím systémem v Německu počínaje a velmi liberálním pojetím ve Velké Británii a Nizozemí konče. Větší část čs. pojišřných teoretiků (Vostatek, Bočinský a jiní) se přiklání pro současné čs. hybridní období spíše k přísnějším aplikacím německého pojetí a teprve po stabilizaci čs. pojišřného trhu, tj. až při plném působení tržních regulačních mechanismů, k tomu, dozor liberalizovat. Kritika platných legislativních ustanovení o čs. státním dozoru nad pojišřovnictvím z teoretických pozic se koncentruje na skutečnost, že v Evropě neexistuje stát, který by připouštěl existenci více než jednoho zákona o pojišřovnictví a více než jednoho orgánu státního dozoru. Navíc se v evropských tržních ekonomikách orgány dozoru stále více odpoutávají od ministerstev financí. Nejbližší období nebude tudíž v těchto směrech lehké.

Jedním z významných předmětů regulace prováděné státním dozorem nad pojišřovnictvím je usměrňování pojišřoven při investování dočasně volných peněžních prostředků. Finanční trh v tržních ekonomikách představuje protějšek trhu zboží; mezi základní operace spojené s existencí finančního trhu patří i tvorba pojišřných fondů. Tyto fondy jsou významným komponentem finančního trhu, což platí i pro instituce tyto fondy spravující — pojišřovny —, a to v těchto souvislostech: formou placení pojišřného, tzv. pojišřných úspor, jsou shromažďovány volné peněžní prostředky obyvatelstva, eventuálně dalších ekonomických subjektů, které jsou pojišřeny některým druhem pojišření, a časový rozdíl (u některých druhů pojišření velmi značný) mezi placením pojišřného a později výplatou pojišřné částky umožňuje pojišřovně investování těchto volných prostředků na finančním trhu.

Výnosy, které pojišřovna operacemi na finančním trhu získá, používá ke zvýhodnění pojišřných podmínek pro své klienty, aby pojišření bylo pro ně atraktivní a aby o něj dále rostl zájem. V tomto ohledu hraje zvláště významnou roli životní a důchodové pojišření.

Životní a důchodové pojišření se ve vyspělých tržních ekonomikách dlouhodobě osvědčilo jako faktor působící k obnovování měnové rovnováhy. Protiinflační mechanismus působení životního a důchodového pojišření lze popsat v obecné poloze zhruba takto: Dojde-li v určitém období k převaze koupěschopné poptávky před růstem nabídky, a tím k nerovnováze na trhu zboží, pomáhá životní a důchodové pojišření odčerpávat přebytečnou kupní sílu mezi pojišřenými subjekty, a tím přispívá k určitému zmírnění inflačních tlaků v ekonomice. Finanční prostředky odňaté spotřebě jsou prostřednictvím operací na finančním trhu opět dávány k dispozici pro ekonomický růst.

Zejména životní pojišření je ve finančních soustavách tržních ekonomik hodnoceno jako přínos pro zdroje nejvíce vhodné k dlouhodobému investování. Při respektování

základních kritérií pro kapitálové operace, jakými jsou bezpečnost, výnosnost a likvidnost, mohou pojišťovny při investování té části pojistného, která slouží jako rezerva, vzhledem k povaze životního pojištění položit hlavní důraz na bezpečnost, na zřeteli však mohou mít i výnosnost.

Životní pojišťovny v tržních ekonomikách běžně investují do nemovitostí, cenných papírů, hypoték, obligací, provádějí zápůjčky na pojistky atd. Na zvyšování zájmu o životní pojištění tam působí i některá další zvýhodnění tohoto makroekonomicky prospěšného pojištění, jako například odčitelnost položek pojistného životního pojištění od daňového základu, podíly na výnosech apod.

Otázka měnové stability je pro naši ekonomiku žhavý problém současnosti; proto je v popředí i zájem na utváření vhodných podmínek pro rozvoj životního pojištění. Hybridní čs. ekonomika je rozkolísaná hned v několika směrech: v současnosti je obtížné rozlišit, který ekonomický subjekt je efektivní a který ne, podniková sféra včetně pojišťovnictví podstupuje proces privatizace, restriktivní hospodářská politika je doprovázena poklesem výroby a inflačními tlaky. To všechno jsou faktory, které pro nejbližší období neslibují hospodářskou stabilitu, a tudíž ani nevytvářejí příznivé podmínky pro zájem o životní pojištění. Pro pojišťovny je tudíž zcela nezbytné vytvářet operacemi na finančním trhu dodatečné zdroje, kterými by mohly pojištěncům kompenzovat dopady inflace. Proto např. český zákon o pojišťovnictví (č. 185/1991 Sb.) a vyhláška č. 259/1991 Sb., o tvorbě a užití účelových pojistných fondů, obsahují obligatorní výčet účelových pojistných fondů, které jsou pojišťovny povinny vytvářet v souladu s vymezeným předmětem podnikání, a to především z hlediska splnitelnosti svých závazků, a tedy ochrany klientů, tj. pojištění před eventuálně neodpovědným hospodařením pojišťovny. Tyto účelové pojistné fondy, z nichž nejdůležitější je výše zmíněná rezerva pojistného životních a důchodových pojištění, musejí pojišťovny vést v účetní evidenci odděleně od ostatního majetku pojišťovny a nejméně 40 % průměrného ročního stavu prostředků těchto fondů musí být uloženo v tuzemské bance či spořitelně, což je jedna z nejbezpečnějších forem investování. Uvedený předpis dále stanoví, že prostředky fondu rezerv pojistného mohou být používány na nákup nemovitostí, státních dluhopisů a ostatních cenných papírů, dále k poskytování půjček a úvěrů. S ohledem na výše zmíněnou rozkolísanost hybridní čs. ekonomiky současně předpis omezuje investice pojišťoven do jiných cenných papírů než dluhopisů maximální kvótou 30 %. Jde zde především o omezení nákupu podnikových akcií, které ovšem ani v tržních ekonomikách nejsou považovány za nejvýhodnější objekt investování z hlediska kritéria bezpečnosti. Obecně pro operace čs. pojišťoven na finančním trhu platí i zákonné omezení transferu finančních prostředků získaných z pojištění nebo zajištění subjektů se sídlem nebo bydlištěm v ČSFR do zahraničí — tyto prostředky musejí být investovány v tuzemsku.

Projevy hospodářské nestability se ovšem vyskytují i v tržních ekonomikách, a tudíž i v přirozeném tržním prostředí jsou pojišťovny nuceny činit opatření proti ztrátě atraktivit životního pojištění. Např. strukturální krize v sedmdesátých letech (měnová, energetická atd.) vyvolaly i ve vyspělých tržních ekonomikách poměrně významnou míru inflace, s jejímiž dopady na zájem o životní pojištění se bylo třeba vypořádat.

Většina životních pojištění v zemích s tržní ekonomikou obsahuje opatření, kterými se pojišťovny snaží čelit dopadu inflace na pojištění. Nejznámější formou je tzv. podíl na zisku (profit sharing). Spočívá v tom, že jednou ročně pojišťovna zvýší hodnotu pojištění o určité procento, jehož výše závisí na hospodářských výsledcích pojišťovny — zahrnujících výnosy z depozit, z nemovitostí, cenných papírů atd. Další formou je in-

dexní metoda — při jejím použití pojišťovny např. podle růstu indexu životních nákladů zvyšují pojistné i pojistnou částku.

Přestože finanční trh se u nás teprve institucionalizuje, dosavadní operace čs. pojišťoven na finančním trhu — i když s převahou úložek depozit u bank — přinesly dvěma zatím na trhu dominujícím pojišťovnám, tj. České a Slovenské, dostatečně velké dodatečné prostředky pro valorizaci pojistných částek v životním a důchodovém pojištění; tím bylo možné kompenzovat dopady inflace bez zvýšení pojistného. Základní otázkou pro udržení zájmu o životní a důchodové pojištění v současných ekonomických podmínkách je pro čs. pojišťovny zachování bezpečných výnosů z operací na finančním trhu tak, aby tempo valorizace pojistných částek životních a důchodových pojištění zůstalo v relaci s tempem inflace.

Z teoretického hlediska je uvedená valorizace určitou modifikací metody podílu na zisku používané v tržních ekonomikách. Sjednání životního a důchodového pojištění vlastně pro klienta pojišťovny znamená, že se podílí na výsledcích operací pojišťoven na kapitálovém trhu, a tím i on sám provádí účelnou finanční operaci k zachování reálné hodnoty svých vlastních peněžních prostředků.

Vedle rezerv životního a důchodového pojištění patří mezi nejvýznamnější pojistné fondy pojišťoven tzv. výkyvová rezerva, jež slouží ke krytí výkyvů ve škodním průběhu jiných než životních — tedy majetkových, odpovědnostních a úrazových — pojištění včetně zajištění. Také tento fond podléhá — ze stejných důvodů jako rezerva pojistného — omezení příslušnými právními předpisy a dozorcím orgánem. Jednak je předepsána jeho minimální výše v poměru k ročnímu objemu přijatého pojistného — a ta musí být ve výši 70 % uložena u tuzemské banky nebo spořitelny —, jednak je stanovena maximální kvóta pro vyjmenované operace na finančním trhu. V tomto ohledu vznikla v České republice zajímavá situace: fiskální využívání pojištění vedlo až k tržní logikou stěží odůvodnitelnému odčerpávání prostředků výkyvové rezervy tehdejší České státní pojišťovny do republikového rozpočtu, čímž se stav výkyvové rezervy dostal na samu hranici únosnosti. Pro Českou pojišťovnu z toho plyne nutnost reagovat pomocí cenových opatření v těch druzích pojištění majetku, odpovědnosti a úrazu, kde skutečný škodní průběh aktuálně vykazuje tendence k převyšování kalkulované úrovně.

Tento poznatek lze zobecnit asi takto: pro čs. pojišťovny bude v konkurenčním prostředí nezbytné nalézt v tarifní politice takovou polohu, která na jedné straně bude odpovídat pojistně technickým principům kalkulace, na druhé straně však bude ještě příslušný pojistný produkt činit konkurenceschopným ve škále demonopolizované nabídky.

Postupný vznik demonopolizovaného čs. pojistného trhu (který se nyní ještě skládá jen z tuzemských subjektů, ale už zhruba za rok bude zahrnovat i zahraniční pojišťovny, z nichž některé mají záměr u nás podnikat samostatně a již zřizují svá zastoupení, jako např. nizozemská „jednička“ Nationale Nederlanden nebo rakouský Bundesländer, který je prezentován zatím dceřinou poradenskou firmou Rizikoservis a 25%ním podílem na akciovém kapitálu pojišťovny Otčina) otevírá některé další problémové okruhy, jež je třeba postupně řešit.

Na čs. trhu pracovních sil je bezesporu málo fundovaných odborníků, kteří jsou schopni úspěšně pracovat v pojišťovnictví ve zcela nových podmínkách. Navíc byli tito odborníci v minulosti soustředěni v obou monopolních pojišťovnách. V současné situaci je tudíž logické „přelévání“ těchto odborníků do nově vznikajících pojišťoven a situace se ještě dále zkomplikuje vstupem samostatného zahraničního kapitálu. V současné době pracuje v čs. pojišťovnictví zhruba 10 tis. pracovníků. Odhady hovoří

o potřebě dvoj- až trojnásobku tohoto počtu v blízké době. Navíc bude nezbytná kvalifikační restrukturalizace. Bude jednak nutné přeškolit současné pracovníky tak, aby obstáli v novém prostředí, jednak vychovat novou generaci odborníků v pojistné matematice, v pojistném právu, v marketingu a dalších pojistných disciplínách.

Výuka pojistné teorie a politiky byla doposud doménou Vysoké školy ekonomické v Praze a Bratislavě, částečně i právnické fakulty Univerzity Karlovy. Obě vysoké školy ekonomické procházejí dosti složitou transformací, a to se týká i kateder s předmětem pojištění a pojišťovnictví. Z iniciativy pojišťoven je proto koncipováno zřízení vzdělávacího institutu, který bude jednak proškolovat a zvyšovat kvalifikaci současných pracovníků v pojišťovnictví, jednak připravovat na středoškolské i na vysokoškolské (postgraduální) úrovni uchazeče o zaměstnání v oboru. S výjimkou pojistné matematiky a pojistného práva, které by asi měly zůstat či spíše se rozvíjet na státních vysokých školách, předpokládá koncepce vzdělávacího institutu výuku takových vědních disciplín, jako je risk management, pojistná teorie a politika, ekonomika pojištění a pojišťovnictví, marketing atd.

Z uvedeného je zřejmé, že zabezpečení dostatečného počtu odborníků je zájmem všech pojišťoven, které budou na čs. pojistném trhu působit. V zemích s tržní ekonomikou a s diverzifikovaným pojistným trhem tyto a další společné zájmy a potřeby pojišťoven zabezpečuje zvláštní instituce — asociace pojišťoven v dané zemi. V souvislosti s vývojem v čs. pojišťovnictví byla u nás v dubnu letošního roku Českou a Slovenskou pojišťovnou a pojišťovnou Kooperativa podepsána zakládací listina Československé asociace pojišťoven, jejímž úkolem — vedle zajišťování společných potřeb a ochrany zájmů čs. pojišťoven — bude i věnovat se pravidlům a v neposlední řadě i etice koexistence všech subjektů čs. pojistného trhu. V rámci Asociace byly vytvořeny čtyři sekce; první z nich — výzkumná a vzdělávací — bude mít za úkol organizovat vzdělávání; postupně by měla převzít do své kompetence vzdělávací institut, časopisy vydávané v pojišťovnictví, výměnu informací, organizovat společný výzkum atd. V tomto ohledu bylo ustavení Asociace obzvláště důležité, protože evropské země jsou nám ochotny a připraveny pomoci svými vzdělávacími programy, pomůckami, výzkumnými a informačními materiály. Tyto výstupy je v zemích s tržní ekonomikou obvyklé poskytovat jen asociaci, nikoliv např. jedné z komerčních pojišťoven. Jako další byly v rámci Čs. asociace pojišťoven ustaveny sekce legislativní, sekce ekonomická a sekce pro pojištění a zajištění.

Dalším problémovým okruhem vzniklým v souvislosti s demonopolizací čs. pojistného trhu — a rovněž spadajícím i do rámce asociace pojišťoven — je účinná ochrana údajů a informací, které představují podnikové hospodářské tajemství. Zatím si jen pomalu zvykáme na to, že např. i obchodní plány jednotlivých pojišťoven pro příští období nejsou záležitostí všeobecně publikovatelnou a že i roční zprávy o výsledcích již nemohou mít formu rozborů z let totality, ale formu výročních bilančních zpráv západních pojišťoven, jejichž transparence má pevně stanovený rámec, samozřejmě týkající se míry veřejného publikování. Jinak v oblasti kontroly hospodaření pojišťoven jsou i naše orgány dozoru nad pojišťovnictvím vybaveny ze zákona dostatečnými pravomocemi, aby měly kdykoliv přehled o hospodářské situaci příslušné pojišťovny.

I v této oblasti je však určité úskalí procesu transformace. Účetnictví v čs. ekonomice, a tedy i v pojišťovnictví čeká přechod na západní standard a tato změna je v pojišťovnictví obzvláště komplikovaná. Jde zejména o již v úvodu článku zmíněný důsledek totalitního odklonu od tradičních pojistné technických metod tvorby některých

specifických rezerv apod. V každém případě bude přijetí západní normy znamenat určité strukturální změny ve výsledných hodnotách bilance pojišťoven.

Z výše uvedeného textu vyplývá, že dvouleté období cesty čs. pojišřovnictví k tržní transformaci obsahuje několik nesporně pozitivních kroků ve vytváření adekvátního ekonomického a právního prostředí. Formálně by měl být proces transformace ukončen v krátké době, neboť existující pojišřovny se statutem státního podniku jsou zařazeny do první vlny velké privatizace. Jejich privatizační projekty předpokládají přeměnu ze státního podniku na akciovou společnost, eventuálně s účastí zahraničního kapitálu, který by jim měl pomoci vyřešit jejich nejslabší stránky: zmodernizovat zastaralou vnitropodnikovou infrastrukturu brzdící růst kvality služeb a rozšířit nabídku pojišřtých produktů. V duchu těchto záměrů proběhly v pojišřovnách některé strukturální a organizační změny, které mají napomoci přejít k cílovému transformačnímu řešení a uspořádání.

Zkušenosti postsocialistických zemí, zejména těch, které na cestu k transformaci ekonomiky vykročily dříve — tedy zejména Polsko a Maďarsko —, ukazují, že transformace pojišřovnictví má své nelehké peripetie, což platí i pro bývalou NDR. Nicméně autor příspěvku je toho názoru, že charakter výchozí základny čs. pojišřovnictví jako odvětví totalitou tolik nepostíženého je takový, že umožňuje alternativu úspěšné transformace. S ohledem na rostoucí váhu a prestiž pojišřovnictví ve vyspělých tržních ekonomikách je úspěch transformace v zájmu celé čs. ekonomiky, neboť silné a zdravé pojišřovnictví je výrazným prvkem dalšího ekonomického růstu.

SUMMARY

The Czechoslovak Insurance System - Attempt at a Rapid Transformation

In this article, the initial basis of the Czechoslovak insurance system is analyzed and the steps realized for its transformation within the two years after the revolution are characterized. The aspects of branch demonopolization, constitution of the state supervision body for the insurance system and other changes in the economic and legal environment are mentioned in a more detailed manner. The article results in the conclusion that the starting basis which is quite good and also the steps made towards the transformation represent a basis of the alternative of its successful realization.